

hláská

ročník XXXII, 2021, č. 2

Úvod do dějin japonských hradů ¹⁾*Roman Kodet*

Hrady a jejich pagodovité ústřední věže dodnes považujeme za jedny ze symbolů starého Japonska a éry samurajů. Jejich fotografie se pravidelně objevují v knihách, časopisech, bedekrech a tisíce jich jsou dostupné online. Málokterý čtenář si však uvědomí, že se jedná pouze o moderní stylizaci japonských hradů utvářející současnou představu o těchto „středověkých“ památkách na staré Japonsko. Již málo se mluví o tom, že z původních stovek hradů, jež existovaly na konci 16. století se po plošné likvidaci opevnění v průběhu 17. a v druhé polovině 19. století a po americkém bombardování Japonska za druhé světové války, se dochovalo v původní podobě pouze dvanáct.²⁾ Většina ostatních hradů (pokud pomineme četné zříceniny a trosky) jsou novodobými rekonstrukcemi. Současně je nutné zdůraznit, že japonské hrady, tak jak je známe dnes, jsou mnohem mladší, než se může na první pohled zdát. Jsou totiž dílem vojenské revoluce, jíž Japonsko prošlo ve druhé polovině 16. století, kdy se forma japonských válek změnila v souvislosti se zavedením moderních palných zbraní.³⁾ Do té doby byla podoba japonských opevnění dosti odlišná od toho, jak si je v současnosti představujeme.

Opevnění do 12. století

Opevnění pochopitelně vždy hrála důležitou roli ve velké části válečných konfliktů v dějinách lidstva. Ve vývoji konfliktů mezi samurajskými klany však hrála zprvu překvapivě jen malou roli. O existenci opevnění sice existují záznamy již z nejstarších japonských dějin, především ze 7. století, kdy byly v zátocě Hakata budovány rozsáhlé fortifikace z obav z čínské invaze.⁴⁾ Vznik vojenské vrstvy samurajů o dvě století později nicméně nevedl k rozvoji opevňovacích technologií. Ty hrály významnější roli pouze během tzv. Dřívější devítileté války (1055–1062) proti povstání rodu Abe.⁵⁾ Hrady (resp. pevnosti) se stálou vojenskou posádkou však vznikly až ve 30. letech 14. století.⁶⁾ Individualistický charakter války, taktika jízdních lučištníků, výzbroj i étos samurajů vyžadovaly přímé střetnutí s nepřítelem v otevřené bitvě, a proto výstavba opevněných bodů, pevností či hradů nebyla potřebná. Situace se změnila až během konfliktu Genkó (1331–1333), kdy slabé císařské síly čelily značné převaze válečníků sloužících kamakurskému šóguná-

Pozůstatky opevnění v zátocě Hakata (Wikipedia).

tu. Důležitost hradů pak umocnil růst postavení pěchoty na bojišti v průběhu 14. a 15. století.

Vzhledem k malému významu, který samurajové zprvu přikládali opevněním, byly nejstarší japonské hrady poměrně jednoduché a ve srovnání se soudobou Evropou skoro až primitivní. Tyto stavby sloužily pouze k vojenským účelům a byly proto budovány jen pro daný konkrétní účel jako dočasná opevnění.⁷⁾ Tato obranná díla však byla přes svou relevantní jednoduchost poměrně účinná a sofistikovaná. Během Dřívější devítileté války budoval klan Abe pevnosti na vyvýšených místech chráněných skalnatými svahy obklopenými příkopy a palisádami. Přístupové cesty byly zajištěny pomocí zaostřených kůlů, maskovaných nožů zabodaných do země a dalších nášlapných pastí. Odtud se obležení mohli bránit pomocí samostřelů, vařící vody a metaných kamenů.⁸⁾ Příklady rozsáhlých opevňovacích prací pak lze zaznamenat v období války Genpei (1180–1185) a dalších taženích přelomu 12. a 13. století. Když šógun Minamoto no Joritomo vytáhl roku 1189 do severních provincií, vybudovali samurajové klanu Fudžiwara tříkilometrovou hradbu přes fukušimskou pláň mající zastavit další postup nepřítele. Chránil jí příkop 15 metrů široký a tři metry hluboký.⁹⁾ Neschopnost efektivně bránit takto dlouhou bariérou se však nakonec ukázala rozhodujícím faktorem tažení a přispěla k zániku tzv. „severních“ Fudžiwarů.

Obrana proti mongolskému vpádu

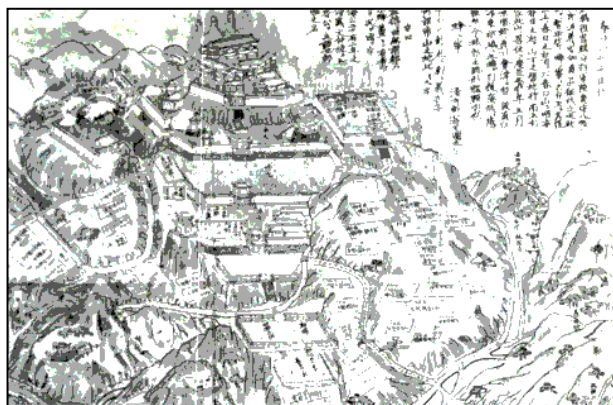
Ve 13. století byly nejčastěji využívány dva druhy opevnění – štítová hradba (kaidate) a palisády či ploty (sakamogi), jež měly vzor v předchozích obdobích. Větší obranné práce lze zaznamenat při výstavbě linií proti oběma mongolským invazím (1274, 1281). Podobně jako v 7. století se Japonci připravovali na vylodění nepřítele v zálivu Hakata, který byl nejlepším možným kotvištěm pro rozsáhlou flotilu na celém Kjúšú. Z toho důvodu nechal regent Hódžó Tokimune budovat rozsáhlé pevnosti a hradby, jež měly nepřítele zadržet na vylodovacích plážích.¹⁰⁾ Hlavní obranná linie měla délku deset kilometrů, byla dva až tři metry široká a stejně tak vysoká. Chránily jí věže a příkopy. K jejímu zbudování bylo zmobilizováno 20 000 rolníků, díky čemuž stavba trvala pouhých 40 dnů.¹¹⁾ Právě zde stály hlavní japonské síly, jež valu využívaly ke snížení taktické a technické převahy Mongolů.¹²⁾ Díky existenci této umělé překážky, mohli obránci mongolskou invazi zadržet dříve, než se nepříteli podařilo získat pevné předmostí, odkud by jej bylo jen velmi nesnadné vypudit.

14. století

Navzdory tomu, že porážka zahraničního útočníka demonstrovala efektivitu obranných staveb, byly až do první poloviny 14. století využívány jen zřídka. Japonské konflikty byly stále rozhodovány jízdními lučištníky v otevřeném poli.¹³⁾ Až během válek Genkó a Nanbokučó ve 14. století se staly trvalou součástí japonského vojenství. Jako první ukázal výhody promyšleného budování pevností císařský vojevůdce Kusunoki Masašige, jenž dokázal odolávat mnohem silnějším protivníkům v hradech Akasaka a Čihaja. Porážka císařských sil na hoře Kasagi (1331) však demonstrovala, že opevněná postavení měla své limity, zvláště zranitelná byla proti překvapivému útoku.¹⁴⁾ Současně museli mít obránci dostatek vojáků či jasnou převahu terénu, aby se dokázali ubránit frontálnímu útoku nepřítele. Tehdejší pevnosti navíc nebyly nikterak komplikovaným dokladem hradního stavitelství. Tak jako v předchozím období byly budovány ad hoc za využití místních přírodních podmínek. Obránci se často omezili na konstrukci barikád, jež měly nepříteli znemožnit ohrožení jejich vyvýšených postavení.¹⁵⁾ V průběhu 14. století však začaly být budovány trvalejší pevnosti. Jednalo se však stále o poměrně jednoduché dřevěné konstrukce chráněné věžemi, jejichž hlavní obrannou devizou byla skutečnost, že se nacházely na vrcholcích hor.¹⁶⁾ Pevnosti tohoto období pak byly poměrně malé – jejich posádku mnohdy tvořilo jen několik desítek mužů. Linie podobných opevnění však dokázala zbrzdit postup i mnohem silnějšího nepřítele.¹⁷⁾

Rozvoj moderních fortifikací

K pravé revoluci v dějinách japonských fortifikací však došlo v průběhu Období válčících států (1467–1615). Během této éry se postupně vyvinulo několik typů japonských hradů, přičemž vrcholem fortifikačního stavitelství se staly rozsáhlé kamenné komplexy chráněné silnými zdmi a širokými příkopy, v jejichž centru se nacházely pověstné donjony. K budování nových typů hradů však vedla dlouhá cesta a ještě na konci 15. století byly japonské hrady stále podobné spíše malým narychlo zbudovaným dřevěným pevnostem válek Nanbokučó.

Hrad Kasugajama typu jamaširo (citace v pozn. 24, s. 15).

V první polovině 16. století byl nejrozšířenějším druhem hrad typu jamaširo, což je termín, který je možné přeložit jako „horský hrad“.¹⁸⁾ Jeho konstrukce vycházela z dřívějších vzorů, postupně však byla zdokonalována. Jednalo se stále o dřevěnou pevnost na vrcholu hory či kopce chráněnou palisádou a věžemi, z nichž mohli lukostřelci ostřelovat nepřítele. Za účelem dobrého výhledu pak byly odstraňovány stromy na svazích tak, aby útočící vojsko nemohlo získat moment překvapení a při postupu do prudkého kopce postrádalo přírodní krytí.

Ke stavbě pevností byly vyhledávány hory, na nichž místní podmínky vytvořily přirozené překážky a znesnadňovaly překonání obranných linií. Pokud podobné umístění neposkytla příroda, uchylovali se stavitelé k úpravám kopce, na němž měl hrad stát. Ta spočívala ve stavbě překážek a příkopů, či srovnávání terénu. Z takto získané zeminy byly stavěny násypy a na nich palisády. Později byly celé kopce uměle upraveny tak, aby vznikl systém několika obranných linií, jež nepřítel musel překonat během snahy o proniknutí k jádru pevnosti. Vzniklo tak několik stupňovitých teras, jež se tyčily jedna nad druhou. Každá byla chráněna vlastním náspem, příkopem a palisádou. Přístup do hradu pak posilovaly brány, věže a četné střílny. Obrana bývala tradičně navržena tak, aby přístupové cesty kryly vzájemně se překrývající palebná pole, v nichž mohli dobře chránění obránci zasypat nepřítele šípy a dalšími projektily.¹⁹⁾ Přestože se stále jednalo o dřevěné a nikterak impozantní stavby, byla jejich obrana velmi dobře promyšlená a měla sloužit jako vzor japonské hradní architektury v dalších desetiletích. Především stupňovité řešení obrany, kdy každý hradební okruh převyšoval ten předchozí, a praxe, že hrad chránilo několik linií hradeb, zůstaly charakteristickým rysem japonských fortifikací.

V mnoha lokalitách nicméně vhodné podmínky pro stavbu horských hradů chyběly. V těchto případech se jejich stavitelé uchylovali k navržení vyvýšených plošin, jež byly chráněny hradbami (zprvu dřevěnými) a uměle vytvořenými náspy s pomocí zeminy z vykopaných příkopů. Aby byl potenciálnímu útočníkovi znesnadněn přístup k obranným liniím, byly hrady chráněny soustavou propojených zavodněných příkopů, jež napájely blízké řeky (jejichž tok byl mnohdy využíván jako součást obrany), či byly umístovány do blízkosti bažin nebo mokřadů, jež chránily hrad alespoň z jedné strany. Protivník tím byl nucen vést svůj útok z konkrétního směru, což posádce usnadňovalo obranu.²⁰⁾

Hrad Himedži (Wikipedia).

Tehdejší hrady však měly i několik nevýhod. Jednalo se především o poměrně slabou konstrukci a v případě horských hradů také o negativní dopad na krajinu. Odstranění porostu na svazích hor vyvolávalo erozi a současně nevytvářelo, dostatečně pevný podklad, díky čemuž nad sebou mohly stát pouze tři stupně obranného systému.²¹⁾

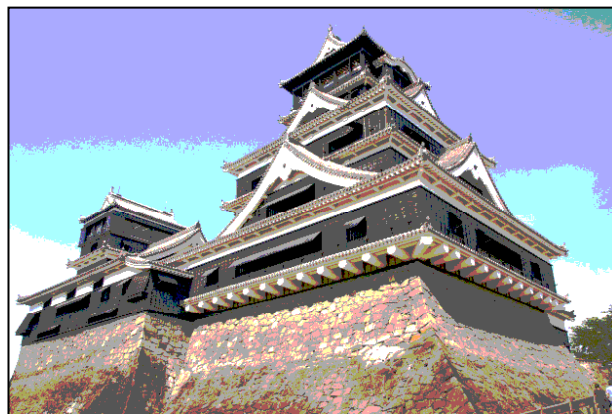
Použití kamene při stavbě pevností

Za tímto účelem byl proto hledán materiál, jenž by struktury jednotlivých nad sebou poskládaných obranných linií zesílil. Rozvoj ekonomiky jednotlivých panství na počátku 16. století umožnil dovážet materiál i ze značných vzdáleností. Díky tomu začal být ke stavbě fortifikací ve velké míře využíván kámen. Zprvu byl používán pouze na zpevnění hlíněné základny hradu, pro jehož lokaci byly stále vybírány především vrcholy kopců a hor (takové hrady pak byly nazývány hirajamadži-ró). Později se však rozšířil nový typ tzv. rovinného hradu (hiradžiró), jehož obranu tvořily uměle navýšené plošiny, jež byly budovány tak, že stavitelé vytyčili plánované místo a dělníci následně vybudovali hlíněné násypy, které byly obezděny kamennými bloky, jež struktuře dodávaly výjimečnou pevnost a posilovaly její obranné možnosti. Dalším typem hradu, jenž se vyvinul během 16. století byl vodní hrad (ukiširo – doslova plovoucí hrad), jehož hradby byly chráněny rozsáhlou sítí kanálů a vodních ploch, ponechávající jen několik přístupových cest dovnitř pevnosti.²²⁾ Použití kamene japonským stavitelům umožnilo začít budovat vskutku rozsáhlé hradní komplexy, jež svou impozantní velikostí převyšovaly většinu soudobé pevnostní architektury. Kámen se však nepoužíval na korunu hradeb/náspů, která byla stavěna z malty, drobných kamenů a dřeva. Pokud jsou započítány i vnější obranné prstence, zahrnoval areál Hidejošioho hradu v Himedži oblast o rozloze 20 km², hrad Kumamoto na Kjúšú 98 km² a gigantická bašta tokugawského šógunátu v Edo dokonce 1000 km² (pokud jsou započítány i přilehlé oblasti chráněné jen lehkým opevněním).²³⁾ Využití kamene tak představovalo skutečnou revoluci v dějinách japonských hradů a pevností.

Základna tohoto nového typu hradu byla vybudována z vysokých obvodových zdí, jež chránily násep tvořící terasu, na níž byly budovány další obytné a užitkové budovy. Pomocí kamene byla vybudována dostatečně pevná základna, jež umožňovala v rámci hradu budovat stavby, jež u předchozího typu hradů nebyly možné.²⁴⁾ Kamenné základny se tak staly nezbytnou součástí všech japonských hradů a jejich charakteristickým znakem. Teprve později se vyvinuly vnitřní donžony, které stály na samostatné terase. Vytvářely nebývale silnou strukturu, jež dokázala odolat i zavedení palných zbraní od poloviny 16. století, což lze doložit jen malým efektem těžké dělostřelby proti hradbám ósackého hradu roku 1614.²⁵⁾ Ukázkou kvality

a pevnosti japonských hradů 16. století je hrad Naha na Okinawě, jehož základna dokázala odolat i bombardování a ostřelování amerického loďstva během bitvy o tento ostrov roku 1945.²⁶⁾

Takto výjimečné stability a odolnosti bylo dosaženo díky několika faktorům. Kamenná základna, resp. hradby (tarasní zdi), byla budována tak, že řady kamene (jenž byl většinou pečlivě vybírán a v pozdější době i důkladně opracován tak, aby do sebe jednotlivé bloky přesně zapadaly) byly na sebe vrstveny proti náspu vytvořeného ze zeminy. Díky tomu kamenná hradba zpevňovala samotný násep vytvářející rozsáhlou plošinu v rámci hradeb. Skutečnost, že za kamennou hradbou byly tisíce tun zeminy, znemožňovala její vážnější poškození vnějšími vlivy.²⁷⁾

Ústřední donjon (tenšú) hradu Kumamoto (Wikipedia).

Rozvoj palných zbraní, stavba bastionů

S rozvojem palných zbraní se pak budovatelé hradů snažili o to, aby jejich hradby byly navrženy tak, aby obráncům poskytovaly vzájemně se překrývající palebná pole (pomocí vysunutých bastionů), díky nimž by byl útočník, snažící se o přímý úder, decimován palbou z mnoha směrů. Proto vznikly rozsáhlé bastiony a reduty, jež na první pohled připomínají pevnosti, které v té době byly na základě návrhů italských architektů (tzv. trace italienne) budovány v soudobé Evropě. Každá z těchto částí světa sice vycházela z na-

prosto odlišné stavební tradice, použití střelného prachu a s tím spojená vojenská revoluce však vedla v obou případech k inovacím, jež se vzájemně podobaly.²⁸⁾ Půdorys japonských opevnění a horizontální tvar hradeb však vycházel ze zcela odlišných předpokladů, než tomu bylo v Evropě. Zde byl hlavní důraz kladen na to, aby zdi byly budovány tak, aby nepříteli neposkytovaly úhel, z něhož by je bylo možné ostřelovat a tím pobořit (proto také půdorys evropských pevností připomínal obrovskou hvězdicu a byly využívány ostré úhly), a současně byly natolik vysoké, aby mu znemožňovaly využití žebříků. V Japonsku byl zas důraz kladen na to, aby zdi měly dostatečnou strukturální pevnost tak, aby zadržovaly vnitřní jádro tvořené zeminou, jež měly chránit a zpevňovat. Současně musely být pružné a odolné, aby vydržely zemětřesení, jež jsou v Zemi vycházejícího slunce poměrně běžným jevem.²⁹⁾ I z toho důvodu byly zdi sešikmené a zakřivené tak, aby se síla otřesů rozložila a nezpůsobila významnější škody.

Donžon

Patrně nejdůležitějším a nejikoničtější prvkem japonských hradů však byly (a dodnes jsou) centrální věže (tenšú). Pevnější podloží nejvyšší „terasy“ vnitřního opevnění (hon no maru) totiž umožňovalo vybudování poměrně rozsáhlých konstrukcí, jakými ústřední donjony byly. Jejich základem byl čtvercový (či obdélníkový) zkosený podstavec z kamene, jenž byl většinou dosti vysoký. Ten představoval zvýšené základy věže, neboť nejnižší řady bloků kamene byly zapuštěny hluboko do půdy.³⁰⁾ Na něm pak stála několikapatrová (většinou od dvou do čtyř, výjimečně šesti či sedmi patrová) věž s typickými pagodovitými střechami, jež byly zpravidla bohatě zdobené, neboť jednou z hlavních úloh podobné věže bylo ukázat moc a bohatství jejího pána, jemuž sloužila jako reprezentativní (a z části i obytné) prostory. Věž se pak nalézala v samotném centru opevnění, jež ji jako formální sídlo hradního pána mělo chránit. Díky tomu představovala v dosti složitém komplexu hradních budov a opevnění ideální orientační bod a těm, kdo ji využívali, dokonalý výhled do okolí. V posledních dvou dekáдах 16. století pak vznikly čtyři druhy centrálních věží: osaměle stojící ústřední donjon; věž, k níž byly připojeny další budovy či menší postranní věže; věž, jež byla chráněnými krytými chodbami propojena s menší postranní věží; a věž propojená stejnými krytými chodbami s dalšími budovami či věžemi.³¹⁾

Jako první postavil již roku 1567 podobnou ústřední věž svého hradu Tamon v provincii Jamato Macunaga Hisahide. Tento krok se měl stát inspirací pro další feudální pány (daimjó) období sengoku. O pouhých deset let později nechal podobnou (avšak mnohem větší) věž vybudovat Oda Nobunaga ve svém hradu Azuči. Ta se měla stát symbolem jeho politické moci a aspirací na vládu nad celou zemí.³²⁾ Tato obytná věž patřila k vrcholům tehdejší architektury nejen v japonském, ale i celosvětovém měřítku. Zahraniční návštěvníci prý byli zcela ohromeni její krásou, bohatstvím a mocí. Jezuitský misionář Luis Frois o ní napsal: „Uprostřed [hradu] se nalézá jistý druh věže, který nazývají tenšú, jež je vskutku mnohem vznešenější a nádhernější než naše věže. Skládá se ze sedmi pater, z nichž veškeré jsou jak zvenčí, tak zevnitř vystavěny v úžasném architektonickém slohu; tím vnitřkem a vnějškem myslím to, že uvnitř jsou stěny bohatě zdobené zlatem a rozličnými barvami, zatímco

Model donjonu hradu Azuči (Wikimedia Commons).

zvenčí je každé patro natřeno jinou barvou. Některá jsou bílá s černými okenicemi v japonském stylu a vypadají nebývale krásně, další jsou červená, jiná modrá, přičemž nejvyšší patro je zcela pozlacené. Tato věž tenšú stejně jako přilehlé domy a budovy jsou pokryty namodralými střešními taškami, jež jsou silnější a krásnější, než ty užívané v Evropě; rohy lomenic jsou zaoblené a pozlacené; chrlice na střeších mají velmi vznešený a promyšlený tvar. Jedním slovem je celá budova krásná, výjimečná a skvělá.“³³⁾ Z Froisových slov je patrné, že Nobunagovo dílo splňovalo to, co od něj jeho vládce očekával – oslnit každého návštěvníka. Z výše uvedeného je nicméně možné odvodit, že centrální donjony měly především reprezentativní, a ne obranný charakter. Japonské hrady tak díky Nobunagovi nehrály pouze vojenskou ale i politickou roli. Jeho záměry inspirovaly jeho nástupce – jak Tojotomi Hidejoši, tak Tokugawa Iejasu budovali vlastní hrady, jež měly okolnímu světu demonstrovat jejich moc a ambice. Konec 16. a počátek 17. století tak představují vrchol japonské hradní architektury, neboť v té době se zdejší hrady rozrostly ze skromných počátků v obrovské vojenské a palácové komplexy, jež se měly stát patrně nejvýznamnějším symbolem věku samurajů.

V průběhu druhé poloviny 16. století se díky technickým inovacím, použití kamene a zavádění palných zbraní výrazně proměnila podoba japonských hradů. Postupně vznikly tři základní typy těchto samurajských pevností: 1. hašigokaku – skládající se ze tří na sebe napojených částí s vlastním nádvořím a budovami, z nichž každá mohla sloužit jako samostatná jednotka. Byl to vlastně hrad složený ze tří propojených pevností, jež se vzájemně podporovaly; 2. renkaku – složený hrad ze dvou jader s vlastními nádvořím, jež obklopovala další obvodová zeď; 3. rinkaku – hrad tvořený soustřednými „kruhovými“ pásy obrany složených od vnějších hradeb po ústřední část s centrální věží.³⁴⁾ Poslední zmíněný se stal patrně nejrozšířenějším příkladem hradních opevnění v Japonsku. Jednotlivé okruhy obrany (byly nazývány např. iči no maru – první okruh, ni no maru – druhý okruh, san no maru – třetí okruh atd.) byly chráněny pásy vysokých zdí obklopených i několika desítkami metrů

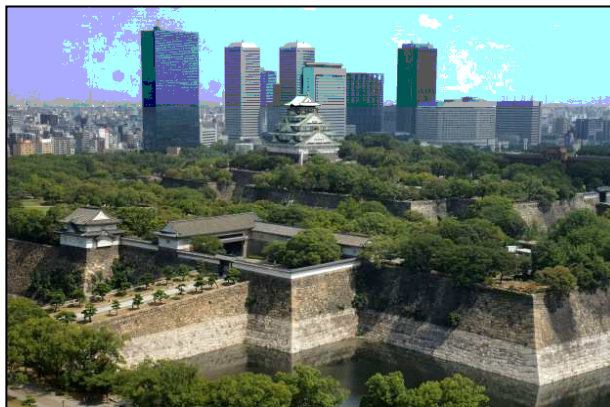
širokými příkopy napuštěnými vodou tak, aby nepřítel neměl přímý přístup k hradbám.

Každý okruh obrany pak byl vyvýšený nad předchozí, takže obránci vždy na obléhatele shlíželi shora. Každá z hradeb se skládala ze dvou částí – kamenné základny, za níž byla navršena zemina, tvořící vyvýšenou „terasu“ dané úrovně hradu, a samotné zdi opatřené průzory a střelnami. Kameny základny hradeb nebyly nijak pospojovány (např. maltou) – jedná se tak o největší „suché“ zdi na světě. Jednotlivé bloky byly často opracovány tak, aby do sebe vzájemně zapadaly (často tvoří naprosto celistvý povrch). Strukturu zdi tak dohromady držela především její samotná váha. Výška mohla dosahovat i více než 30 metrů.³⁵⁾ Na ní pak stály většinou bílé omítnuté zdi z kamene a malty, v nichž byly vytvořeny střelny – obdélníkové pro lučištníky, trojúhelníkové pro střelce z arkebuz.³⁶⁾ Obranu větších hradů pak tvořilo několik linií této „kruhové“ obrany, každá chráněná takto konstruovanými obvodovými zdmi. Většinou existovala také předsunutá linie, zesílená pevnostkami a redutami, pak hlavní hradba, posílená četnými věžemi, a následně ještě jeden nebo dva (ale i více) vnitřní okruhy hradeb, jež chránily hradní jádro včetně ústřední věže.

Obrana vstupu

Nejslabším místem obrany každé pevnosti je její brána, kudy se nepřítel může nejsnadněji dostat dovnitř. Proto architekti japonských hradů věnovali jejímu posílení zvláštní pozornost. Přístup do hradu zajišťovaly chráněné a dobře hájitelné cesty. Architekti pevnostních komplexů kladli značný důraz na to, aby cesta skrz palácový areál k ústřední citadele byla co nejdelší a nejsložitější. Dlážděný přístup proto vedl skrze snížený terén lemovaný vysokými zdmi tak, aby bylo případného útočníka možné zasypávat střelami z vyšší pozice. Skýtal také mnoho ostrých (v pravém úhlu) zákutí, za nimiž se mohli obránci připravit k protiútok, nebo další obraně. Přístup do jednotlivých hradních okruhů byl budován tak, aby brány v jejich hradbách ústily ideálně do protilehlých světových stran, díky čemuž si protivník, jenž pronikl do jednoho z okruhů, musel probojovat cestu celým hradem, aby se dostal k bráně do dalšího pásu obrany, který byl taktéž chráněn vysokými zdmi a vodními příkopy.

Přes tyto umělé překážky vedly zpravidla dřevěné mosty (jednou z mála výjimek byl hrad Fukue, který měl mosty kamenné), jež bylo možné v případě potřeby snadno strhnout. Na rozdíl od evropských hradů však byly padací mosty, které by dále usnadňovaly obranu využívány jen zřídka.³⁷⁾ Většina hradů měla pochopitelně více přístupových cest. Jednalo se především o hlavní bránu (otemon) a vedlejší výpadové branky (karametemon), díky nimž mohla posádka podniknout protiútok proti nepříteli.³⁸⁾ Po vstupu do hradu následovalo menší nádvoří, jež sloužilo také jako shromaždiště. Následovala spleť cest, mnohdy přehrazených dodatečnými příkopy, zatáček, vnitřních bran a slepých konců, jež měly nepříteli znesnadnit postup celým komplexem a obráncům poskytnout maximální výhody.³⁹⁾ Již samotná vstupní dvorana byla dobře chráněna. Proti hradní bráně totiž byla vystavěna vysoká hradba, z níž mohli obránci útočníky snadno ostřelovat již ve chvíli, kdy se probojovali skrz bránu. Nádvoří bylo navíc koncipováno tak, že po jedné straně brány (i proti ní) byly hradby. Protivník tak musel hned po vstupu do hradu prudce otočit doprava či

Hradby hradu v Ósace (Wikipedia).

Brána ósackého hradu (sbírka autora).

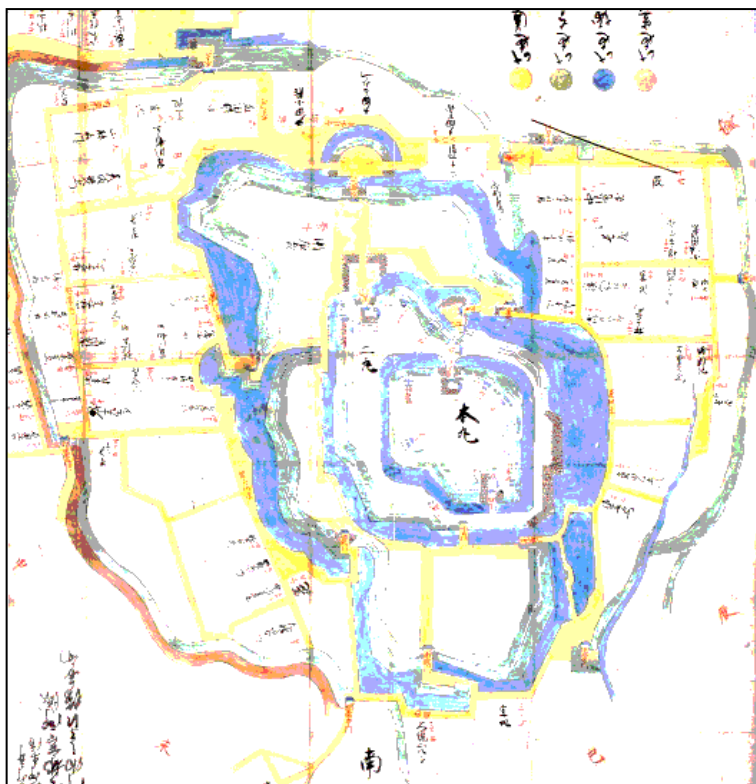
doleva. Celé nádvoří pak bylo obklopeno zdmi a do nitra hradu vedla další brána. Nad samotnou bránou – jež bývala budována ze dřeva a vrata byla dvojí – byla věž (watari yagura), v níž byl prostor pro střelce, kteří měli k dispozici střelny, z nichž mohli pálit na nepříteli před i za bránou. Již samotný vstup do hradu tak byl komplikovaným obranným mikrosystémem, jehož bylo obtížné se zmocnit.⁴⁰⁾

Zabezpečení hradeb

Vstup do hradu byl sice patrně nejlépe zabezpečeným bodem celého opevnění, konstruktéři však nezanedbávali ani ochranu hradeb, jejichž první linií obrany byl i několik desítek metrů široký příkop, jež byl zpravidla zaplněn vodou, což dále znesnadňovalo přístup k hradbám. Jejich tvar a bastiony byly navíc uzpůsobeny tak, aby obráncům skýtal překrývající se palebná pole, což vedlo k budování předsunutých bastionů a redut, jež jsou charakteristickým znakem japonských hradů. Hradby pak v pravidelném intervalu posilovaly věže (jagura), jež se však mnohdy dosti lišily od evropského pojetí hradní konstrukce. Často se totiž jednalo o vyšší i několikapatrové budovy, jež měly jak obranný charakter, tak sloužily pro skladování zásob, zbraní a munice. Posádka věže tak měla k dispozici vše, co potřebovala pro delší obléhání, a i samotná věž tak mohla sloužit jako samostatná obranná jednotka.⁴¹⁾ Jedna z nich, zvaná taiko jagura (věž bubnů), měla další speciální účel – pomocí zde umístěného velkého bubnu byl každé ráno vydáván signál k otevření bran hradu a večer pak 100 úderů oznamováno jejich uzavření.

Centrální donjon

Nejvyšší věží každého hradu byl centrální donjon, jenž měl několik účelů: symbolizoval moc hradního pána, sloužil

Půdorys hradu Udonomija (Wikipedia).

jako poslední linie obrany, jako skladiště a pokladnice pro nejcenější předměty a finanční rezervy klanu. Na rozdíl od Evropy však nebyla v mnoha případech jeho funkce obytná. Nalézaly se zde sice pokoje, kam se mohla uchýlit rodina daimjóa a jeho vazalů a také reprezentační místnosti, avšak posádka i hradní pán obývali domy v její blízkosti v nejvnitřnějším okruhu hradu. Sama věž pak měla zpravidla tři až čtyři patra a byla bohatě zdobená ornamenty a heraldickými symboly klanu. Na střechy byly umísťovány kovové plastiky delfinů, jež měly odehnat zlé duchy.⁴²⁾ Od vstupní brány až po toto jádro každého hradu byly tyto symboly moci dávných samurajů složitým komplexem obranných linií, pastí, hradeb a příkopů, jež měly zajistit bezpečí hradní posádky a poskytnout útočiště členům klanu v případě, že jim hrozilo smrtelné nebezpečí. Tuto roli pak umocňovala velikost samurajských pevností. Největší z nich – sídlo tokugawských šógunů v Edo – mělo obvod hradeb 15 kilometrů a jeho centrální donjon výšku 62 metrů.⁴³⁾

Obytná funkce a zásobování

Hrady starého Japonska však neplnily pouze obrannou, ale i obytnou funkci. Vznik trvalých opevnění znamenal, že zde sídlila stálá posádka. V případě menších hradů, jež si stále zachovávaly řadu prvků předchozích opevnění, to bývalo jen několik desítek mužů.⁴⁴⁾ Větší hrady, zvláště pokud se jednalo o sídla mocných provinčních vládců, však bývaly mnohem větší a tomu odpovídala i jejich posádka, jež mohla čítat i několik tisíc vojáků. Od 2. poloviny 16. století byl navíc patrný zcela nový trend. Zatímco do té doby sídlila většina samurajů na svých venkovských sídlech, jež se příliš nelišily od obydlí běžných vesničanů, začala se situace se vznikem rozsáhlých hradních komplexů proměňovat. Daimjóové Období válčících států si totiž začali uvědomovat výhody toho, že velká část jejich vazalů obývala okolí jejich

vlastního sídla. Umožňovalo jim to jednak rychlou mobilizaci v případě války a současně mohli své podřízené mnohem efektivněji kontrolovat. Vůdci samurajských klanů tak byli stále méně ochotní nechávat své vazaly žít na venkově, kde mohli, opíraje se o svůj zdejší vliv, sledovat své vlastní zájmy a svému pánovi dokonce i škodit. Postupem času tak daimjóové přiměli své významné vazaly a jejich družiníky, aby se přesídlili do blízkosti hradů a usadili se zde. Jejich venkovská panství pak spravovali jimi pověřeni úředníci. Tento vývoj vedl jednak ke vzniku hradních měst, protože mnoho samurajů si vybudovalo své domy v podhradí a současně výrazně přispěl k postupnému oddělování samurajské vrstvy od zbytku společnosti.⁴⁵⁾ Tento proces pak dokončil a potvrdil tzv. separační edikt a následná politika Tokugawů.

Aby bylo možné ubytovat značný počet vojáků, jenž se v hradu a jeho okolí nacházel, a v případě obležení je navíc uživit, musel být za tímto účelem vytvořen efektivní systém zásobování. Z toho důvodu byla v hradech budována rozsáhlá skladiště, v nichž byly zásoby rýže a obilí. Mnohé klany se snažily produkci a transport potravin přísně regulovat tak, aby měly vždy dostatek potravin pro případ nepřátelského vpádu.

V dobách, kdy hrozila válka, byl zakázán volný prodej zásob, které měly být určeny primárně pro hradní posádky. Transport většího množství potravin musel být schválen vojenskými autoritami a v případě porušení těchto nařízení čekaly viníky přísné tresty (nejčastěji v podobě ukřižování). V mnoha hradech pak jejich vládci nařídili pěstování některých plodin, jež mohly být v nouzi využity jako jakási železná rezerva. Při výstavbě hradů byl kladen důraz na to, aby měl dostatečné zásoby pitné vody. Jejich nedostatek totiž mohl vést k rychlému pádu i té nejsilnější pevnosti. Hrady proto byly budovány v blízkosti vodních toků či pramenů. Mnoho z nich pak disponovalo vlastní studnou nebo systémem, pomocí něhož byla voda přiváděna i ze značné vzdálenosti. V případě, že se pevnost nacházela v hornatém terénu, snažili se ji její tvůrci vybudovat v místě, kde našli pramen, nebo hloubili studny. Rovněž se zkonstruovaly nádrže na dešťovou vodu.⁴⁶⁾ Zajištění obživy posádky tak bylo jednou z klíčových rolí hradních správců, kteří byli zodpovědní za to, že hrad byl připraven i na dlouhodobé obléhání.⁴⁷⁾ Distribuci potravin zajišťovala hradní kuchyně, jež patřila mezi významné aspekty každého hradu.

Stejný důraz jako na dostatek potravin a vody byl kladen i na ubytování hradní posádky. Z toho důvodu byla v areálu hradu řada domů, jež patřily nejvýznamnějším vazalům a příslušníkům rodu (čím blíže obýdlí samotného daimjóa, tím významnější). Další nespočetná samurajská obydlí se nacházela v podhradí. V průběhu Období válčících států byla budována ve stylu šóin, který původně vznikl v souvislosti s budováním zenových klášterů ve 13. století. Tento architektonický směr kladl důraz na funkčnost, jednoduchost a estetičnost. Přestože byl zprvu spojován především s náboženskými budovami, stal se jedním z nejvýznamnějších slohů architektury využívané samurajskou vrstvou.⁴⁸⁾ Mimo hrad pak začaly vznikat nejen příbytky nižších příslušníků

Model hradního města (sbírka autora).

Hrad Macumoto (Wikipedia).

samurajské třídy, ale i dalších vrstev obyvatelstva. Potřeba hrad zásobovat, obsluhovat a udržovat totiž znamenala, že v okolí hradu muselo být dostatečné množství nevojenského personálu. Daimjóové se proto do okolí svého sídla snažili nalákat běžné obyvatelstvo, které se mělo stát základem vznikajících hradních měst, díky čemuž došlo v druhé polovině 16. století k prudké urbanizaci dříve spíše agrární země.

Hradní města

Hlavním impulzem pro stěhování obyvatelstva do okolí hradů, byly mimo ekonomických příležitostí, jež koncentrace tisíců příslušníků samurajské vrstvy přinášela, pobídky, jimiž se daimjóové snažili stimulovat migraci do hradských center, jež jim měla zajistit dostatek personálu potřebného pro chod hradu, jeho zásobování a saturování potřeb samurajů. Nejvýznamnější z nich byla privilegia, jež váleční vládci obyvatelům nově vznikajících hradních měst udělovali. Patřily mezi ně výjimka z placení některých daní, vyjmutí z nucených prací či příslib odpuštění dluhů či jiných poplat-

ků.⁴⁹⁾ Daimjóové také mohli nařídít, aby dělníci, kteří na stavbě pracovali, se po jejím dokončení v jejím okolí usídlili. Značně náročná stavba hradů a jejich udržování tak představovala významný sociální a ekonomický impuls pro celé provincie. Již nutnost shromáždit dostatek materiálu a pracovní síly byla značnou výzvou pro tehdejší správní systém. Vysoké finanční náklady napomohly k rozvoji obchodnické vrstvy, jež byla schopna zajistit vše, co bylo potřebné pro tak rozsáhlý projekt. Rozvoj hradních měst výrazným způsobem proměnil strukturu japonské společnosti a hospodářství. Výstavba těchto rozsáhlých pevnostních systémů tak patřila k jednomu z nejvýznamnějších aspektů dějin starého Japonska, protože byla katalyzátorem rozsáhlých změn v tehdejší společnosti. Japonské hrady se tak staly nejen klíčovými prvky vojenské revoluce Japonska 16. století, ale též symbolem proměny celé tehdejší japonské společnosti.

Poznámky: 1) Článek vznikl na základě upravené verze kapitoly z autorovy knihy *Příběh samurajů* (Kodet, R., *Příběh samurajů. Život a svět válečníků starého Japonska*. Praha 2018, s. 368–405). 2) http://jcastle.info/view/Original_main_keep [6. 9. 2020]. 3) Turnbull, S.: *Japanese Castles 1540–1640*. Oxford – New York 2003, s. 4–5. 4) Clements, J.: *A Brief History of the Samurai*. London 2010, s. 10. 5) Friday, K. F.: *Samurai, Warfare and the State in Early Medieval Japan*. London – New York 2004, s. 119. 6) Conlan, T. D.: *State of War. The Violent Order of Fourteenth-Century Japan*. Ann Arbor 2003, s. 100. 7) Farris, W. W.: *Heavenly Warriors.*

The Evolution of Japan's Military, 500–1300. Cambridge 1995, s. 316. 8) Turnbull, S.: *Samurai Warfare*. New York 1996, s. 83. 9) Citace v pozn. 8, s. 124. 10) Citace v pozn. 4, s. 131. 11) Citace v pozn. 5, s. 124. 12) Delgado, J.: *Kamikaze. History's Greatest Naval Disaster*. London 2010, s. 103. 13) Citace v pozn. 5, s. 110–111. 14) *The Taiheiki. A Chronicle of Medieval Japan*. New York 1959, s. 75–79. 15) Citace v pozn. 6, s. 101. 16) Citace v pozn. 8, s. 85. 17) Citace v pozn. 6, s. 103. 18) Solum, T.: *Shingen in Command*. Garden Grove 2006, s. 13. 19) Citace v pozn. 3, s. 9. 20) Citace v pozn. 8, s. 87. 21) Citace v pozn. 3, s. 12. 22) Mitchell, J.: *Castles of the Samurai. Power and Beauty*. Tokyo 2013, s. 69. 23) Citace v pozn. 22, s. 71. 24) Turnbull, S.: *War in Japan 1467–1615*. Oxford 2002, s. 23. 25) Sadler, Arthur L.: *Shogun. The Life of Tokugawa Ieyasu*. Singapore 1978, s. 222–223. 26) Citace v pozn. 3, s. 13. 27) Citace v pozn. 22, s. 74–75. 28) Citace v pozn. 3, s. 4–5. 29) Citace v pozn. 3, s. 16–17. 30) Turnbull, S.: *The Samurai Sourcebook*. London 1998, s. 164. 31) Deal, W. E.:

Hanbook to Life in Medieval and Early Modern Japan. Oxford 2006, s. 317. **32)** Citace v pozn. 3, s. 17; Champlin, D.: Sengoku Jidai. Nobunaga, Hideyoshi, and Ieyasu. Three Unifiers of Japan. New York 2018, s. 231–232. **33)** Cooper, M. (ed.): They Came to Japan. An Anthology of European Reports on Japan, 1543–1640. Berkeley – Los Angeles – London 1965, s. 134. **34)** Citace v pozn. 3, s. 22. **35)** Milton, G.: Na dvoře japonského vládce. Dobrodružství prvních Evropanů v ostrovní říši. Praha 2003, s. 153–154. **36)** Citace v pozn. 3, s. 24–25. **37)** Citace v pozn. 3, s. 26. **38)** Citace v pozn. 30, s. 163. **39)** Citace v pozn. 31, s. 318. **40)** Citace

v pozn. 3, s. 26. **41)** Citace v pozn. 3, s. 29. **42)** Citace v pozn. 3, s. 30–33. **43)** Podrobnosti blíže viz http://jcastle.info/view/Edo_Castle [6. 9. 2020]; Kaempfer, E.: Kaempfer's Japan. Tokugawa Culture Observed. Honolulu 1999, s. 353–354. **44)** Citace v pozn. 3, s. 41. **45)** Sansom, G.: A History of Japan 1334–1615. Stanford 1961, s. 256. **46)** Citace v pozn. 14, s. 182. **47)** Citace v pozn. 3, s. 46–47. **48)** Citace v pozn. 31, s. 319–320. **49)** Hall, J. W. – Nagahara, K. – Yamamura, K. (eds.): Japan Before Tokugawa. Political Consolidation and Economic Growth, 1500–1650. Princeton 1981, s. 232–233.

Starý palác na Rýzmberku (okr. Domažlice)

Petr Kastl – Zlata Gersdorfová

Úvod

Zříceniny hradu Rýzmberku u Kdyně (k. ú. Podzámčí) patří k dominantám česko-bavorského pohraničí v jihozápadním regionu. Situování hradu na nejzápadnějším výběžku Korábské vrchoviny, v poloze strategicky výhodné, umožňovalo kontrolu širokého území při jihozápadní hranici Českého království. Samotný stavební vývoj hradu zahrnuje období od druhé poloviny 13. století do poloviny století šestnáctého. Předmětem tohoto článku je nástin podoby (nej)starší části hradního areálu a to tzv. starého paláce, který se vypíná nad přístupovou cestou ke hradu ve východní části jádra hradu.

Hrad v kontextu českých hradů a jeho dosavadní poznání

Nejen vzhledem ke své dominantní poloze, ale i svojí rozlehlostí a stavem dochování byl, a dosud je, Rýzmberk badatelsky atraktivní lokalitou. Zaujímá místo snad ve všech významných kastellologických publikacích od 19. století. Přes aktivní zájem badatelů, odborných i amatérských, však nebyla dosud sepsána obsáhlejší monografie¹⁾ k tomuto významnému sídlu. Typologicky je hrad řazen mezi hrady bergfritového typu²⁾ a tato kategorizace bývá i nadále přebírána. Přesto, že je Rýzmberk významnou archeologickou lokalitou, nebyl v minulém století systematicky archeologicky zkoumán.³⁾

Nový zájem o hrad Rýzmberk můžeme sledovat od prahu nového milénia (konkrétně od roku 1999), kdy jsou na hradě zaznamenány prázdninové aktivity pražského gymnázia Nad Alejí, které byly od roku 2001 do roku 2005 zaštitěné archeologickým ústavem AV ČR. V tomto období byl na hradě proveden dendrochronologický výzkum lešeňových kuláčů, který umožnil datovat některé stavební prvky, a to konkrétně výstavbu tzv. nového paláce, do období 1450–1451.⁴⁾ Některé nové poznatky k hradu přinesl povrchový průzkum a vyhodnocení pořízených LIDARových snímků Korábské vrchoviny v roce 2010.⁵⁾ Ačkoli od roku 1999 probíhá stále do jisté míry živelný prázdninový výzkum hradu, nejsou (až na některé dílčí výsledky) publikovány žádné výstupy z provedených výzkumů a stejně tak zpětná stratifikace nálezů je poměrně obtížná. Tímto bohužel uniká mnoho klíčových informací, které by mohly poodhalit roušku tajemství nejen o stavební podobě hradu v jednotlivých historických obdobích, ale i o hmotné kultuře někdejších obyvatel hradu.

Historická ikonografie a plány

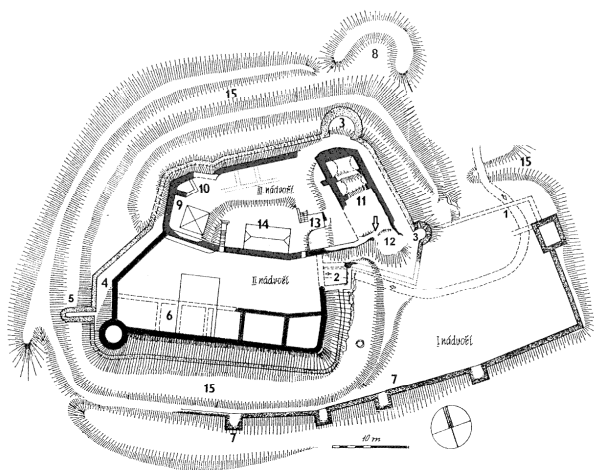
Nejstarší vyobrazení Rýzmberku (obr. 1) nalezneme na bavorském hraničním vizíru (kolorované mapě česko-bavorské hranice), který je datován do počátku 16. století.⁶⁾ Rýzmberk je zachycen v pohledu z bavorské strany hranice. Hradní palác je vyobrazen na nejvyšším místě jako vysoká obdélníková budova krytá sedlovou střechou. Ačkoli můžeme brát v úvahu schematičnost kreseb v tomto díle, nelze jim upírat výpovědní potenciál.

Obr. 1: Vyobrazení Rýzmberku na bavorském hraničním vizíru (Anderle, J.: Hrady v jihozápadních Čechách. In: Jindra, P. – Ottová, M. (edd.): Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách. Řevnice – Plzeň 2013, s. 18).

Obr. 2: Hrad Rýzmberk – pohled na hradní zříceniny od východu. Rytina P. Röhricha podle kresby F. A. Hebera (citace v pozn. 7).

Obr. 3: Hrad Rýzmbek – půdorysný plán hradu od Z. Procházky. Šipka označuje možný průběh jižní obvodové zdi starého paláce. Legenda: 1 – místo první brány. 2 – místo druhé brány. 3 – dělové bašty. 4 – parkán. 5 – bašta se vstupem do příkopu. 6 – hospodářský objekt. 7 – hradba s flankovacími věžičkami. 8 – zemní dělová bašta. 9 – místo nového paláce. 10 – rozhledna. 11 – starý palác. 12 – místo předpokládaného bergfritu. 13 – vstup do sklepů. 14 – rýzmberská hospůdka. 15 – příkopy a valy (první citace v pozn. 1, s. 24).

Další ikonografické prameny pochází až z poloviny 19. století, které hrad zachycují po romantických úpravách provedených za Stadionů. Jedná se o akvarel J. M. Römmana z roku 1849, který je zřejmě nejstarším novodobým pohledem na hrad, a dále samozřejmě dílo F. A. Hebera, který jako první vyhotovil i plán hradu.⁷⁾ Na jednom z Heberových vyobrazení je pohled na hradní zřízení od východu, který zachycuje východní zeď starého paláce (obr. 2). Další kresby i plán hradu nalezneme v díle A. Sedláčka.⁸⁾ Rýzmbek je od té doby zmiňován ve všech souhrnných kastellologických publikacích.⁹⁾ Poslední zaměření hradu se nachází v publikaci Zdeňka Procházky (obr. 3),¹⁰⁾ kde se autor, mimo jiné, poprvé zabývá problematikou obou palácových staveb a tzv. starý palác autor situuje na východní stranu hradního jádra nad přístupovou cestou k hradu.

Otázka podoby tzv. starého paláce

Pokud budeme vycházet z historicky známého faktu, že poprvé se predikát „z Rýzmbeku“ objevuje v roce 1279, můžeme předpokládat, že hrad již v tomto období v nějaké podobě existoval. Ve spektru stavební produkce šlechty tohoto období se předpokládá pro šlechtická založení dominance hradů bergfritového typu.¹¹⁾ V rámci výstavby nového hradu, byly první budovy budovány zpravidla na nejvyšším, případně i na jiném nejlépe chráněném místě hradního areálu.

S označením „starý palác“ pro relikty budovy na východním konci hradního jádra přišel poprvé František Alexandr Heber; následně je převzal i August Sedláček a v publikacích je opakováno dodnes. Co se však nejstarší podoby hradního jádra Rýzmbeku týče, nemáme pro něj spolehlivé, archeologicky podložené doklady. Na základě obecné typologie hradní produkce v Čechách se předpokládá zařazení Rýzmbeku mezi hrady tzv. bergfritového typu. Chronologie reliktní okrouhlé stavby v jihovýchodní

části jádra hradu, na které tzv. starý palác téměř bezprostředně navazuje, je dosud prakticky neznámá. V případě existence bergfritu na tomto místě již v první stavební fázi hradu bychom však starý palác očekávali na místě dnešní rozhledny, neboť to bylo místo nacházející se nejdále od přístupové cesty. Tato část hradu však byla poměrně razantně přestavěna, takže veškeré starší stavební aktivity v tomto místě jsou těžko rozpoznatelné. Relikty zdí navazující na vyhlídkovou věž, resp. lešeňové jedlové kuláče ve zdivu, byly dendrochronologicky datovány do roku 1451, což koresponduje s písemnými záznamy o velké přestavbě hradu za Racka z Janovic. Nutno však podotknout, že hrad byl postižen roku 1448 údajně katastrofálním požárem, který jej měl téměř zničit.¹²⁾

Chronologie obou paláců je tak klíčová pro poznání nejstarší podoby hradního jádra. V případě Rýzmbeku se hovoří i o tzv. dvoupalácové dispozici, která však měla vzniknout až rozvíjením bergfritového typu.¹³⁾ Nutno však podotknout, že tento nástin stavebního vývoje je založen jen a pouze na obecné typologické konstrukci vývoje českých hradů, kdy se předpokládá vznik dvoupalácových dispozic až ve 14. století.¹⁴⁾ Ovšem mnohé hrady dvoupalácové dispozice vznikly z původně úsporného hradního typu s palácem jako hlavní obrannou a obytnou stavbou, což by mohl být, samozřejmě hypoteticky, i případ Rý-

Obr. 4: Hrad Rýzmbek – pohled na vnější líc východní obvodové zdi starého paláce (foto Z. Gersdorfová 2019).

zmbeku.

Srovnáme-li stavební provedení východní (obr. 4) a západní obvodové zdi hradního jádra, které tvořily obvodové zdi paláce, jsou diametrálně odlišné a poukazují na odlišné stavební fáze, přičemž zdivo tzv. starého paláce je pravidelnější, bez příměsí cihel a druhotně použitých prvků, takže je zřejmě starší. Probíhající plošný odkryv v místě starého paláce umožnil lépe poznat jeho vnitřní členění a nastínit jeho možnou podobu. Budova byla nepravidelného obdélníkového půdorysu (obr. 5). Do současnosti se zachovaly úseky obvodových zdí na východní, severní a západní straně.

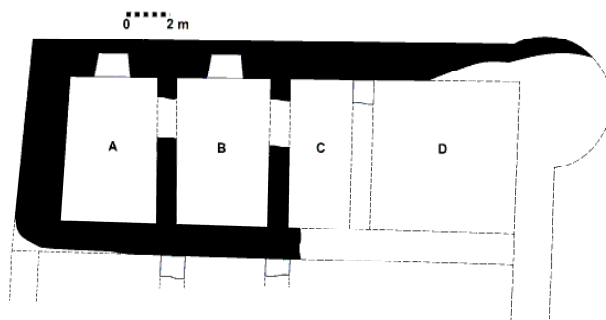
Stále otevřenou otázkou zůstává existence jižní obvodové zdi paláce, která se prozatím nepodařila při odkryvu lokalizovat. Je ale pravděpodobné, že jižní obvodová zeď paláce byla ve stejné linii s jižní obvodovou hradbou, která mohla být stavebně napojena na jihozápadní nároží paláce. Pokud by tomu tak bylo, plocha interiéru starého

paláce mohla mít rozměry cca 21 x 6,8 m s orientací delší strany sever – jih. Další faktor, který negativně ovlivňuje stav poznání je ten, že bohužel v současnosti neznáme původní úroveň nádvoří v prostoru, kde navazovalo na západní zeď starého paláce, a tak nelze s jistotou říci, zda valeně zaklenuté místnosti pod úrovní prvního patra jsou sklepy, nebo zda se jedná o přízemí.¹⁵⁾ Rovněž nelze s jistotou říci, zda tento přízemní (sklepní) prostor byl pod celou plochou paláce. Dvě klenuté přízemní (sklepní?) místnosti¹⁶⁾ byly do půdorysu paláce osazeny kolmo na jeho delší osu. Lze jen litovat, že průzkum prostřední klenuté místnosti prozatím nezachytil úroveň původní podlahy. Odkrytá část západní zdi interiéru této místnosti nenese známky žádného (vstupního, okenního či větracího) otvoru. Je tedy pravděpodobné, že komunikační propojení tohoto prostoru mohlo být řešeno vstupem z některé ve-
dejší místnosti.

Jak bylo obvyklé pro hradní palácové stavby, tak ani v případě starého paláce na Rýzmberku, nebylo přízemí v interiéru komunikačně propojeno s prvním patrem, které bylo přístupné z prostoru nádvoří patrně po pavlači případně dřevěném schodišti, což bylo poměrně časté řešení.

Pokud budeme vycházet z klasické trojdílné dispozice obytných prostor hradních paláců v období vlády posledních Přemyslovců, mohli bychom poměrně dobře rekonstruovat první patro starého paláce na Rýzmberku. Z prvního patra se do dnešních dnů v reliktech dochovaly úseky severní a východní obvodové zdi a archeologickým výzkumem odkrytý nevelký relikt západní obvodové zdi. V nejstarší stavební fázi paláce můžeme na západní straně, která byla orientována do nádvoří, předpokládat okenní otvory a vstup. Přízemí (sklepy?) bylo rozděleno příčkami na tři samostatné prostory. Dá se předpokládat, že i první patro mohlo být rozděleno dvěma příčkami, jejichž tloušťka (pokud by byly umístěné nad příčkami v přízemí a měly stejné rozměry) byla 90 cm. Severní místnost prvního patra měla nepravidelný lichoběžníkový půdorys. Délka místnosti tak vychází na 6,8 m. Šířka na východní straně činila 4 m a na západní 4,6 m. Prostřední místnost byla obdélníková s půdorysnými rozměry 4,4 x 6,9 m. U poslední, jižní místnosti se nepodařilo ověřit průběh jižní a západní obvodové zdi. Pokud obvodová zeď dosahovala na jižní straně k ose jižní obvodové hradby a západní měla přímý průběh (obr. 3), mohly být rozměry místnosti cca 10 x 7 m. Tomuto trojdílnému členění prvního patra mohlo funkčně odpovídat i využití těchto prostor. Severní (nejchladnější) místnost mohla být komora. Prostřední místnost mohla být síň (případně sálkem) a na jižní straně se mohla nacházet světnice.¹⁷⁾

Pozdně gotická přestavba hradu, která probíhala od poloviny 15. století, se dotkla v některé z několika stavebních fází i starého paláce. Není známo, v jaké konkrétní fázi došlo ke stavebním úpravám starého paláce, zda to bylo již za Janovských, nebo až za Švihovských po roce 1508. Patrně ale došlo ke změně komunikačního schématu vložím schodišťového koridoru do interiéru paláce (obr. 5) a to tak, že v severním sektoru jižní místnosti (světnice) byla vystavěna ze smíšeného zdiva příčka, která procházela přízemím a pravděpodobně i prvním patrem, čímž vznikl schodišťový koridor, který mohl mít půdorysné rozměry 2,9 x 6,9 m a byl umístěn do středové části paláce.

Obr. 5: Hrad Rýzmberk – půdorysný plán starého paláce. Černě gotické zdivo. Šedě pozdně gotické zdivo. A – komora. B – síň (sálek). C – předpokládaný schodišťový koridor. D – světnice. Čárkovaně předpokládané zdivo (zaměření a kresba autoři).

Obr. 6: Hrad Rýzmberk – podlaha okenní niky v severní místnosti (foto Z. Gersdorfová 2019).

Dalším stavebním počinem pozdně gotické přestavby bylo vybourání dvou okenních otvorů do východní obvodové zdi, a to v prostřední a severní místnosti. Okenní niky nebyly pravděpodobně opatřeny sediliemi a jejich šířka v interiéru byla 1,7 m. Niky se směrem k vnějšímu líci obvodové zdi zužují, a tak okenní otvory mohly mít maximální šířku 1,5 m. Zda byly na vnější straně osazeny ostění, není možné podle stavu dochování říci, ale je to pravděpodobné. Zajímavé je, že podlaha okenní niky prostřední místnosti je položena o cca 30 cm níže než podlaha okenní niky v místnosti východní. Tato výšková diferenciace může být jedním z indikátorů, že tyto dva prostory byly samostatnými místnostmi.

Podlaha v okenní nize (obr. 6) a pravděpodobně i v celé severní místnosti byla opatřena dlaždicemi z pálené hlíny o rozměrech cca 20 x 20 cm a tloušťce 4,5

cm. Stejnou podlahu mohla mít i nika v prostřední místnosti, kde se dlažba bohužel nedochovala (obr. 7). Interiér prvního patra byl omítnut vápennou maltou a posléze potažen tenkou vrstvou štuky a opatřen vápenným nátěrem. Část této omítky se dochovala na západní zdi prostřední místnosti nad úrovní někdejší podlahy (obr. 8). Směrem do nádvoří jsou patrné relikty dvou zdí přízděných na spáru kolmo k vnějšímu líci západní obvodové zdi paláce. Tyto zdi jsou s drobnými odchylkami v místech, kde jsou v interiéru příčky. U severního reliktu jsou odkryté oba jeho líce a tloušťka zdi dosahuje 1,1 m. Stejná tloušťka zdi se dá předpokládat u druhého reliktu. Otázkou je, jakou tyto zdi mohly plnit funkci a z jakého pocházejí období. Zda se jednalo pouze o statické zajištění západní obvodové zdi paláce (v tom případě by mohly být z první stavební fáze), anebo to byly nosníky (pilíře) otevřeného arkádového ochozu, a pak by spíše spadaly do pozdně gotické, případně renesanční stavební fáze.

Závěrečné shrnutí

V případě podoby tzv. starého paláce můžeme pracovat se dvěma variantami. První variantou je, že hradní palác na jižní straně nedosahoval k linii jižní obvodové hradby, ale byl ukončen dosud nenalezenou čelní obvodovou zdí. Pokud by byla dodržena rozměrově téměř pravidelná skladba zbývajících místností (4 x 6,8 a 4,4 x 6,9 m), tak by při podobných rozměrech jižní místnosti (cca 4,8 x 7 m), byla délka paláce v interiéru cca 15 m. Pak by mezi jižní obvodovou zdí paláce a předpokládanou jižní obvodovou hradbou (s bergfritem?) vznikla nevelká proluka (cca 2 m).

Druhou variantou je, že jižní obvodová zeď paláce byla ve stejné linii s jižní obvodovou hradbou, se kterou mohla být stavebně provázána. V tomto případě by mohly být rozměry jižní místnosti cca 4,8 x 10 m a délka interiéru starého paláce cca 21 m. Která z hypotéz bude ve finále pravdivá, prokáže až archeologický výzkum. Rovněž se od archeologického výzkumu očekává i dořešení vstupu do hradního paláce na západní straně, kde údajně byla zachycena, v prozatím nedokončené sondě podél západní obvodové zdi, část ostění kamenného překladu.¹⁸⁾ Naprostou neznámou je návaznost starého paláce na bergfrit a jejich chronologie a možná koexistence. Pokud dokážeme odpovědět na tuto otázku, bude vyřešena problematika typologického řazení Rýzmborku a jeho podoby v nejstarší fázi vývoje hradu.

Poznámky: **1)** Dějiny hradu a jeho vývoj popsal nej-systematičtěji Z. Procházka: Procházka, Z.: Hrad Rýzmbork, 3. vydání, Plzeň 2010; Procházka Z. – Zemanová, M.: Rýzmbork. Dějiny hradu a divadla, Kdyně 1988. **2)** Durdík, T.: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 491. **3)** Jedinou výjimku představuje záchranný archeologický výzkum v roce 1959, kdy bylo zkoumáno především okolí hradu, a to v souvislosti s výstavbou přírodního amfiteátru na západní straně hradního vrchu (Andrllová, M. – Čtrnáct, V.: ZAA, č. j. 3947/59. 1959). **4)** Procházka, Z.: Nové letopočty v dějinách hradů Plzeňského kraje. In: Dějiny staveb 2003, Plzeň 2004, s. 167. **5)** Zpracování a vyhodnocení LIDARových snímků bylo součástí diplomové práce p. Bohumila Visingera na katedře archeologie FF ZČU (Visinger, B.: Historická krajina Kdyněska. Terénní ověřování výsledků

Obr. 7: Hrad Rýzmbork – podlaha okenní niky v prostřední místnosti (foto P. Kastl 2020).

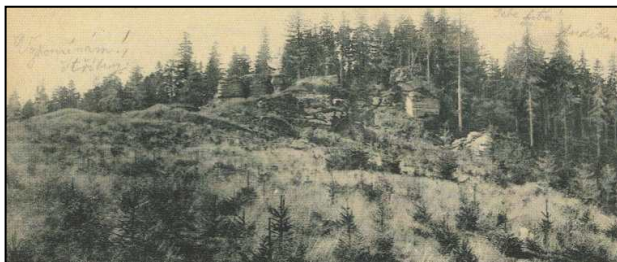
Obr. 8: Hrad Rýzmbork – dochovaná omítka v interiéru hradního paláce (foto Z. Gersdorfová 2019).

dálkového archeologického průzkumu. Nepublikovaná diplomová práce KAR FF ZČU. Plzeň 2015). **6)** První citace v pozn. 1, s. 21. **7)** Heber, F. A.: České hrady, zámky a tvrze. Západní Čechy, 2. vydání, Praha 2002, s. 367. **8)** Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého, 3. vydání, Praha 1996, s. 57, 60, 64–65, 68. **9)** Menclová, D.: České hrady I. Praha 1976, s. 183; citace v pozn. 2. Dále pak: Durdík, T. – Sušický, V.: Zříceniny hradů, tvrzí a zámků. Západní Čechy, 1. vydání, Praha 2005, s. 190–196; Procházka, Z. – Perlinger, W.: Hrady v česko-bavorském pohraničí, Domažlice 1996. **10)** První citace v pozn. pozn. 1, s. 24. **11)** Blíže k typologii hradů: citace v pozn. 2, s. 568; Durdík, T. – Bolina, P.: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001, s. 18–30. **12)** První citace v pozn. 1; druhá citace v pozn. 9, s. 190. **13)** Druhá citace v pozn. 9, s. 194. **14)** Durdík, T.: Česká hradní architektura doby Jana Lucemburského. In: Castellologica bohemia 6/I, Praha 1998, s. 54–57. **15)** Sonda položená k západní zdi, zachytila část ostění. Zatím není možné s jistotou potvrdit, zda se jedná o dveřní otvor. Pokud by tomu tak bylo, jednalo by se o přízemí. **16)** Dnes je vidět jen prostřední místnost. Severní vyplňuje destrukce a jižní nebyla zatím zcela odkryta. **17)** K problematice vnitřní dispozice paláců se věnoval T. Durdík a J. Anderle: Durdík, T.: Obytné jednotky v palácích hradů Přemysla Otakara II. In: Svorník 6, Praha 2008, s. 5–12; Anderle, J.: Uspořádání bytů v některých velkých hradech doby Karla IV. In: Svorník 6, Praha 2008, s. 13–22. **18)** Za informaci děkujeme Z. Procházce.

Lovecký zámek Karlštejn

Ondřej Pešek

Na úpatí Žďárských vrchů se nachází lovecký zámek Karlštejn. První stavební práce v místech dnešního zámku začaly na počátku 18. století, kdy majitelka rychmburského panství Františka Rosalie Beatrix Berková z Dubé, choť Viléma Leopolda Kinského, nechala na onom místě postavit kapli svatého Jiljí. Když se otežila nad rychmburským panstvím chopil Filip Kinský, rozhodl se pro stavbu rokokového loveckého zámku. Roku 1776 začal budovat zámek v místech kaple svatého Jiljí.¹⁾ Stavební práce se z valné části konaly v rámci robotní povinnosti poddaných. Kaple byla zabudována do jeho areálu.²⁾ Stavba zámku trvala déle než deset let. Zámek byl obyvatelný až v roce 1787. V této době okolo něj také došlo k založení obory.³⁾

Pohlednice Zkamenělého zámku z roku 1901 ukazuje jeho odlesněné okolí. Pohlednici vydal poličský fotograf Jan Josef Klesl. (Mudroch, M.: Svratecko na starých pohlednicích, Žďár nad Sázavou 2017, s. 59).

Na zámek se přeneslo pojmenování z blízkého skupinového skaliska Zkamenělý zámek, kterému se dříve také říkalo Karlštejn. Název zřejmě pochází z německého „Kahl Stein“, tedy holý kámen, jak ho nazýval německý lesní personál, který byl na toto místo dosazován.⁴⁾ Stejný název dostala i vesnička, která při stavbě zámku vznikla. První zmínky o této osadě jsou z roku 1789.⁵⁾ Po tomto přenosu se skalisko Karlštejn začalo označovat jako Starý Karlštejn.⁶⁾

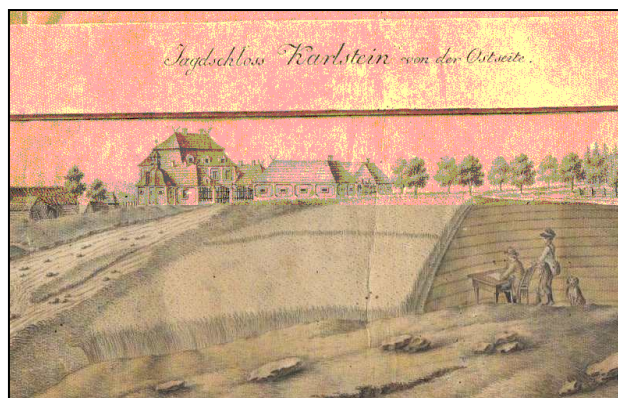
Na místě mohutného skaliska dříve existovala středověká tvrz. Žádné písemné zprávy se nám o ní však bohužel nedochovaly. Skalisko je obehnané náspy a příkopy. Stavba byla postavená ze dřeva a opírala se o skaliska na vnitřní prostoře, takže z této strany efektivně chránila obránce proti nepříteli. Tvrz tvořila nejvyšší „zkamenělá věž“, rozsedlina a další skaliska. Z jednoho skaliska vedly dřevěné schody a u jednoho se nachází velký přiklopený kámen, pod nímž se může skrýt až 10 osob.⁷⁾

Objekt loveckého zámku nejdříve sloužil pro podzimní lovecké účely. První patro se využívalo jako hodovní síň a v přízemí byly obytné místnosti. Po obou stranách zámku se nacházely hospodářské prostory s konírnou. Na východ od zámku byla myslivna. V té pracoval lesník, zemský měřič barometrického tlaku a ředitel dolování na českomoravských horách Petr Jindřich z Luseku. Na konci 19. století na zámku fungoval šichtmistrovský úřad na řízení provozu železných hamrů a hutí v rychmburském panství. V roce 1823 se celý objekt prodal řezenskému knížeti Alexandru Thurn-Taxisovi. Tehdy v něm pobývali dva hajní a jelení obora byla zrušena.

Ve čtyřicátých letech 18. století pronajala vrchnost čtyřem poddaným kousky pozemků na severozápadním

karlštejnském svahu. Poddaní si na tomto místě postavili chalupy, přičemž se museli vrchnosti zavázat k dlouhodobé těžké práci v cikáneckém železném hamru. Později byly v blízkosti zámku postaveny další čtyři chalupy.⁸⁾

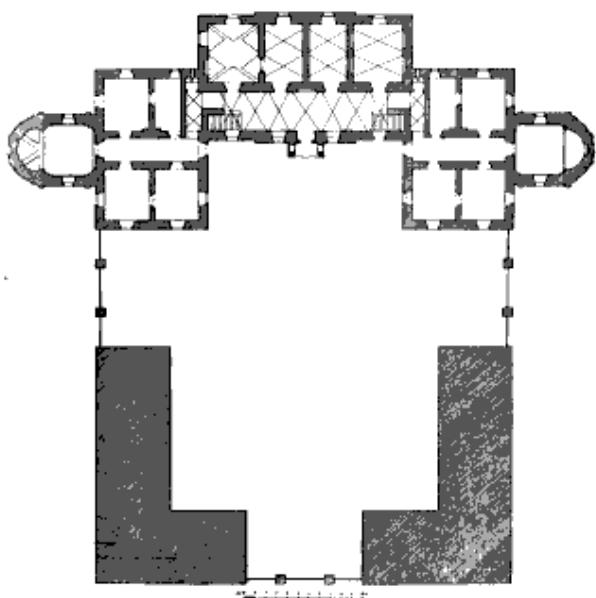
Potřebám lesní správy budova sloužila až do konce 40. let 20. století. V letech 1967–1972 zámek sloužil jako rekreační středisko národního podniku Kras Brno. Poté ho využíval národní podnik Oděvní průmysl Prostějov, kdy došlo k úpravě interiérů, přičemž se ale jejich celkový ráz stejně jako vnější vzhled budovy zachoval.⁹⁾ Když se výrobce oděvů dostal do problémů, stala se novým majitelem pražská firma Glacis Forte, která se zabývá pronájmem nemovitostí.

Jedno z nejstarších vyobrazení zámku Karlštejn ze sbírky Městského muzea ve Svratce (Mudroch, M.: Svratecko na starých pohlednicích, Žďár nad Sázavou 2017, s. 10).

Zámek nyní vlastní soukromý majitel Jan Tlačaba, který zámek opravil a od července 2020 je přístupný veřejnosti. Slouží jako hotel, kongresové centrum a školící středisko. V provozu je pro návštěvníky i restaurace.¹⁰⁾ V kapli, v levém křídle zámku, jsou zrestaurované původní historické stropní malby. Kaple byla slavnostně znovu vysvěcena biskupem J. Vokálem 15. 9. 2020. Plánované jsou také pravidelné výstavy současných umělců a tematické expozice z nedávné historie. Součástí bude i stálá expozice majitele zámku. Sály jsou vybaveny historickým dobovým nábytkem a obrazy. Původně zde byl hodovní sál pro návštěvy šlechticů, kteří jezdili do obory na hony. Na místě, kde stála původní barokní kamna se nachází replika empírových kamen. Barokní kamna jsou umístěna v muzeu v Chrudimi. Velký sál s knihovnou bude přístupný pro zvláštní akce, svatby, koncerty a konference.¹¹⁾

Zámek se nachází ve výši 774 m n. m. nad městečkem Svratka.¹²⁾ Jádrem budovy zámku je mansardovou střechou krytý patrový corps-de-logis.¹³⁾ Ten zdobí mělký rizalit. Na střední ose se nachází přízemní vchod a v patře dveře na balkon. Po stranách vchodu jsou dva krychlové kamenné sokly, na kterých stojí zděné sloupy s toskánskou hlavicí. Sloupy podepírají balkon, který má kamennou podlahu a na vnějších stranách profilovanou desku. Zábradlí je ze stran zděné a uprostřed se nachází kovaná mříž z hranolových prutů, které se stáčí do proplétajících se oblouků.¹⁴⁾

Plánek loveckého záměčku Karlštejn (Chytil, K.: *Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XI. Politický okres chrudimský*, Praha 1900, s. 132).

Po stranách se nacházejí přízemní křídla a dvojice centrálních, kopulově zastřešených útvarů.¹⁵⁾ Křídla byla původně využívána k hospodářským účelům. Mezi obytným celkem zámku a hospodářskými křídly jsou tři stavební proluky ohrazeny tyčkovými ploty, které jsou zasazeny do hranolových pilířů, na kterých stojí kamenné prohýbané vázy s víky, nad vlnovkou profilovanými podstavci. Prostřední proluku mezi dvěma hospodářskými budovami ohrazuje dvoukřídlá brána naproti jádru zámku, kterou se vchází na nádvoří.¹⁶⁾ V jednom z uvedených vyčnívajících útvarů s kopulovou střechou se nachází kaple svatého Jiljí a v druhém byla kuchyně.¹⁷⁾ Nad kaplí se tyčí dřevěná osmi-boká zvonice s helmou, kterou pokrývá břidlice a šindel. Okna jsou obdélná s hladkými šambránami.¹⁸⁾ Hospodářská křídla, která se od obytného celku oddělují prolukou, spolu vytváří před barokním zámkem cour d'honneur neboli čestný dvůr.¹⁹⁾ Dvůr má tvar obdélníku o délce asi 55 m a šířce 40 m a nachází se na příčné ose na severovýchodní směr. Na tuto osu navazuje alej, která vede lesem k Čachnovu, odkud sem vede cesta.²⁰⁾

Karlštejn vznikl pravděpodobně jako novostavba, ale zdá se, že již na počátku 18. století. Klenby corps-de-logis totiž mají ještě raně barokní charakter a nelze vyloučit, že jádro dnešního záměčku vytvořila patrová budova, k níž byly teprve dodatečně přistavěny boční přízemní pavilony a opakována dispozice starší kaple i na druhé straně, kde však plnila funkci kuchyně.²¹⁾

Lovecký záměček se nachází v malebné krajině Žďárských vrchů. Od roku 2014 byl renovován a od července 2020 je přístupný veřejnosti. Celý záměčkový areál je zajímavou turistickou destinací, kde se všem dostane klidu a odpočinku.

Poznámky: 1) Milata, P.: I východní Čechy mají svůj Karlštejn. Hradecké noviny. Víkendové čtení 17, 2000, s. 6. 2) Bálek, V.: Náš Karlštejn. Budovatel 39/35, 1988, s. 7. 3) Citace v pozn. 1. 4) Citace v pozn. 2. 5) Citace v pozn. 1. 6) Citace v pozn. 2. 7) Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze

Pohlednice Karlštejna od jihovýchodu pořázená kolem roku 1930 fotografem Cajskou a vydaná svrateckým obchodníkem a knihařem Josefem Tichým (Mudroch, M.: *Svratecko na starých pohlednicích*, Žďár nad Sázavou 2017, s. 56).

Pohlednice Karlštejna kolem roku 1930 vydaná firmou Vomáčka Pardubice (Mudroch, M.: *Svratecko na starých pohlednicích*, Žďár nad Sázavou 2017, s. 56).

Pohlednice Karlštejna kolem roku 1930 od firmy Vomáčka Pardubice zachycená od severu (Mudroch, M.: *Svratecko na starých pohlednicích*, Žďár nad Sázavou 2017, s. 57).

Království českého. 1. Chrudimsko, 3. vydání, Praha 1993, s. 93. 8) Citace v pozn. 2. 9) Šimek, T.: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 6. Východní Čechy, Praha 1989, s. 192–193. 10) Český rozhlas Pardubice. Víte, kudy na Karlštejn? Záměček ve Svratouchu bude opět přístupný [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://pardubice.rozhlas.cz/vite-kudy-na-karlstejn-zamecek-ve-svratouchu-bude-opet-pristupny-8228559>. 11) Lovecký

zámek Karlštejn [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://www.zamek-karlstejn.cz/>. 12) Národní památkový ústav České republiky. Památkový katalog: lovecký zámek Karlštejn [online]. [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-lovecky-zamecek-777019>. 13) Přeučil, F. – Lenhart, Z. – Spurný, G.: Českomoravská

vrchovina. 1. Žďárské vrchy, Praha 1964, s. 171. 14) Citace v pozn. 12. 15) Citace v pozn. 13. 16) Citace v pozn. 12. 17) Citace v pozn. 13. 18) Citace v pozn. 12. 19) Citace v pozn. 13. 20) Citace v pozn. 12. 21) Vlček, P.: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 2001, s. 299.

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

Sto let od narození PhDr. Antonína Hejny, CSc.

Jiří Slavík

Právě před sto lety se 20. listopadu 1920 v Úpici narodil do rodiny povozníka Antonín Hejna. Nositel jednoho z typických krajových příjmení absolvoval v letech 1931–1940 arcibiskupské gymnázium v Praze – Bubenči, určené k výchově budoucích katolických kněží, kde byli mezi jeho spolužáky mj. Radovan Lukavský a Karel Otčenášek. Po maturitě pracoval nejprve na maninské skládce a večery věnoval návštěvám dramatické školy. Pak se vrátil do Úpice, kde byl totálně nasazen a posléze se zapojil do květnového povstání roku 1945. Na podzim 1945 začal pedagogické studium v kombinaci čeština – latina na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, ale brzo přešel na klasickou archeologii a dějiny umění. V roce 1950 svá studia uzavřel úspěšnou obhajobou disertační práce *Výtvarná interpretace řeckých mýtů – Pallas Athéna*. Po škole se krátce uchytil v Národní kulturní komisi, kde prováděl třídění a soupisy kulturního majetku na zestátněných hradech a zámcích, mimo jiné v Mělníku a Častolovicích. Po zániku Národní kulturní komise (1951) nastoupil od 15. 8. 1952 do Archeologického ústavu v Praze, kde pracoval až do odchodu do důchodu. V Praze založil rodinu a spolu s manželkou vchoval dvě dcery.

Antonín Hejna nastoupil jako asistent na výzkum obléhacího tábora před Novým Hrádkem u Kunratic a byl pak pověřován výzkumy středověkých lokalit všeho druhu. První z nich, výzkum v břevnovském klášteře a tvrz Zvírotice, naznačil, kam bude směřovat odborný zájem mladého archeologa, jednoho ze zakladatelů oboru středověké archeologie v našich zemích. Hejna byl jedním z prvních dvojice archeologů v nově zřizovaném historickém oddělení Archeologického ústavu ČSAV a stál tedy při samých počátcích etablování archeologie středověku u nás. Vedoucím oddělení byl Ivan Borkovský, oním druhým pracovníkem Květa Reichertová. Teprve později jejich řady postupně rozšiřovali Zdeněk Smetánka (1954), Miroslav Richter (1957) a Bořivoj Nechvátal (1958).¹⁾ V roce 1961 obhájil kandidátskou práci s názvem *Hrazená sídla období časného feudalismu – Venkovské feudální sídlo v Čechách do počátku 13. století*. Zkoumal široké spektrum lokalit, od padělatelské dílny na Zlatém koni u Koněprusa, středověkých vesnic a sídlišť v Krašovicích a Sebuči, obchodní stanice v Červené nad Vltavou, přes sklářskou huť ve Sklenářovicích až po městská jádra v Chebu a Dvoře Králové nad Labem. Kromě výzkumu církevních objektů (bazilika v Teplicích, Cheb, Kolín, Říp, Nové Sedlo u Chomutova, děkanský kostel v Mostě, Zahrádka u Havlíčkova Brodu, kostel sv. Jiljí v Milevsku) vedl výzkumy tvrzí ve Zvíroticích, v Žehuni, ve Volyni, dvorce v Trocnově, latránu na Příběnicích a podhradí na Zvíkově, hrádku Bolkov u Libče, hradů Dívčí Kámen, Bradlo u Mostku, Březín u Manětína, Velešín, Strakonice, sídel ve Chvojnu, Vrutku, Týnci n. Sázavou a hrádku u Radvanic. Díky svým přátelům se dostal i do tehdejší Spolkové republiky Německo, kde v Bádensku-Württembersku provedl archeologický výzkum lokality Schlössle u Hummertstriedu (Burgstall). Podruhé se do západního Německa dostal v roce 1985. Výsledky tohoto výzkumu již nestačil zpracovat.

Závěr své výzkumné činnosti směřoval na rodné východní Podkrkonoší a v roce 1972 jej korunoval zahájením archeologického výzkumu hradu Vizmburku u Havlovic. Do ukončení výzkumu v roce 1984 se tam podařilo odhalit rozsáhlé zbytky architektury

PhDr. Antonín Hejna, CSc. ve chvíli odpočinku mezi přednáškami na jednom z návštěvních dnů na hradu Vizmburk na snímku Jana Dobiáše.

výstavného zděného hradu, zaniklého v roce 1447. Výzkum hradu průběžně zpracovával a publikoval, množství nálezů však nestačil zpracovat. Rozsáhlé zbytky hradu bylo nutné konzervovat a i zde se dr. Hejna silně angažoval, pod jeho vedením se podařilo většinu odkrytých konstrukcí hradu přikrýt provizorním zastřešením z lešenových trubek. Stavební zajištění a pořízení trvalé zastřešení hradu se podařilo provést až v nynější době, po dlouhých desetiletích, během nichž bohužel zchátralo a zaniklo mnoho cenných partií hradu.

Antonín Hejna výsledky své práce zveřejňoval v odborném tisku a jeho bibliografie čítá na 150 vědeckých prací. Patřil mezi významné popularizátory výsledků archeologie středověku, využíval přitom svého umění poutavého přednesu. Postup archeologického výzkumu na Vizmburku přibližoval přednáškami na každoročních návštěvních dnech i na výstavách. Při každoročních návštěvních dnech na Vizmburku takovou třičtvrtěhodinovou přednášku o dějinách hradu, nálezech a výsledcích archeologického výzkumu opakoval až osmkrát. Jeho činnost byla oceňována i v zahraničí a jako jeden z mála Čechů se stal členem prestižní organizace Chateau Gaillard.

Jeho kolegové, brigádníci z výzkumů, přátelé i členové rodiny o něm vždy hovořili jako o Toníčkovi. Zdrobnělou vždy vyjadřovali úctu k nositeli. Odrážela jeho vlídnost, přátelský vztah i ochotu pomoci. Šířil kolem sebe atmosféru pohody, účastníci výzkumu hradu Vizmburku často vzpomínají na jeho vyprávění i imitátorské výstupy. Nezištně pomáhal regionálním muzeím, nezdráhal se publikovat v regionálních sbornících a časopisech. Svým vzorem ovlivnil i řadu studentů-brigádníků, ze kterých se pak stali archeologové, historici či památkáři.

Antonín Hejna zemřel po delší nemoci 26. července 1986 v Praze. Přes svou píli nestačil zpracovat a vyhodnotit všechny své výzkumy a nálezy. Nepodařilo se mu nastartovat záchranu odkrytého zdiva hradu Vizmburk, který pak na zahájení stavebního zajištění musel čekat dlouhých dvacet let. Ale to je příběh, který v roce jeho stého narození vyvrcholil pořízením trvalého zastřešení a konzervací převážné většiny zdivu v jádře hradu.

Poznámka: 1) Za informace děkuji prof. PhDr. Janu Klápště, CSc.

Literatura o Antonínu Hejnovi:

- Smetánka, Z.: Antonín Hejna – 60 let. Archeologické rozhledy 32, 1980, s. 561–568 (s bibliografií).
- Brychová, J. – Durdík, T.: Antonín Hejna, 20. 11. 1920 – 26. 7. 1986. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1987. Plzeň 1986, s. 5–16 (s bibliografií).
- Jansa, P.: Antonín Hejna (1920–1986), archeolog. In: Historiografie Trutnovska. Krkonoše – Podkrkonoší Supplementum 8. Trutnov 2008, s. 127–135.
- Mühlstein, L. – Vaněk, J.: PhDr. Antonín Hejna, CSc. (20. 11. 1920 – 26. 7. 1986). In: Náchodsko od minulosti k dnešku 2, 1987. Náchod 1987, s. 263–265.
- Wolf, V.: Za PhDr. Antonínem Hejnou, CSc. (1920–1986). In: Krkonoše – Podkrkonoší 8. Trutnov 1989, s. 277–283 (s bibliografií prací k severovýchodním Čechám).
- Smetánka, Z.: PhDr. Antonín Hejna, CSc. 20. 11. 1920 – 26. 7. 1986. Archeologické rozhledy 39/2, 1987, s. 225–228.

Už jste četli...?

Marek Rubeš – Josef Novotný – Martin Jeníček – Jan Ptáček: **Hrad Blansko** (u Ústí nad Labem). Edice Zapomenuté hrady, tvrze a místa č. 51. Plzeň 2020. Brožura seznamuje čtenáře s významným hradem nedaleko Ústí n. Labem. Formát A5, 52 stran, barevné a černobílé obrázky, plány, rekonstrukce, bohatá heraldika, cena 50 Kč. Objednávky: pmikota@post.cz.

Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XX, Plzeň 2020. Obsahuje mj. příspěvek Petr Rožmberský – Petr Mikota: Podlíbeštin – dějiny jedné samoty, přinášející informace o hospodářském zázemí hradu Libštejna od 14. stol. do současnosti.

Průzkumy památek II/2020. Číslo obsahuje příspěvek J. Štětina: Středověká podoba hradu v Kvasicích.

Petr Mikota

Jana Bezáková – Kateřina Blažková – Dana Stolzová: **Poklady středověkých tvrzí a hrádků Jesenicka. Průvodce výstavou s příspěvkem o pravěkém osídlení**. Muzeum T.G.M. Rakovník, 2020, 43 stran.

Památky středních Čech 1/2020 (NPÚ, ú.o.p. střední Čechy). Číslo obsahuje příspěvek Vladimíra Jakuba Mrvka Aktuální stav areálu bývalé tvrze a hospodářského dvora v Bylanech a nová zjištění z jeho historie.

Památky středních Čech 2/2020 (NPÚ, ú.o.p. střední Čechy). Číslo obsahuje příspěvky Jana Kypty a Jiřího Marounka K podobě vojenských táborů pozdního středověku. Nové poznatky o obléhání Konopiště (1467–1468), Aleny Nachtmannové Lovecký zámek Kuncberk: od letohrádku ke stavbě, „jež žádného užitku nepřináší“ a Jindřicha Nuska Zámek Vlašim od poloviny 18. do počátku 19. století. Realizované i neuskutečněné úpravy auerspergské rezidence.

Lukáš M. Vytlačil

Eva Chodějovská a kolektiv: **Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech**. (NPÚ, ú. o. p. v Josefově, 2020) Radka Nekkala Miltová je autorkou kapitoly „Typologie a hierarchie raně novověkých šlechtických sídel“.

Václav Chmelíř

Z hradů

Pravonín (okr. Benešov) - nový majitel zámku Tomáš Fürst začal v roce 2020 s opravou zdevastovaného objektu (www.chateau.cz; www.propamatky.info).

Krasnice (okr. Třebíč) - v roce 2019 začala i rozsáhlá rekonstrukce zdejšího zámku. Objekt je obehnan plotem a práce pokračovaly i v roce 2020. Novým vlastníkem je od 2019 fa EVASION s.r.o. zabývající se též pronájmem a správou vlastních nebo pronajatých nemovitostí (prazdnedomy.cz).

V souvislosti s prací při železnici byly částečně vykáceny i zbytky hradu **Klabava** (okr. Rokycany) tzv. Starý Zámek.

Jiří Synek

Hrad Klabava (foto P. Mikota 2021).

Zprávy z klubu

Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz. Internetové stránky: <http://www.klub-augusta-sedlacka.cz>.

Konference Dějiny staveb, která se měla konat ve dnech 9. – 11. 4. 2021, se ruší.

Schůze Rady se vzhledem k přetrvávající nepříznivé epidemiologické situaci uskuteční na dálku, v první polovině května. Buďto e-mailovou korespondencí anebo, bude-li zájem, on-line přenosem. Na programu je prozatím: stanovení výše desátku na rok 2021, návrh na navýšení předplatného Hlásky na rok 2022 – předběžně o 10 Kč na člena, projednání náhradního termínu konference Dějiny staveb 21 (dubnový termín byl zrušen) a souvisejícího sborníku, na jehož vydání bylo prozatím požádáno o dotaci Ministerstva kultury a Město Plzeň a převedení poboček na tzv. pobočné spolky podle nových stanov klubu. Stanoviska k těmto otázkám a návrhy dalších témat k projednání mohou zasílat předsedové poboček na výše uvedený e-mail. O termínu schůze a doplněném programu budou včas informováni.

Zpráva o činnosti v roce 2020: Výše desátku a výše předplatného Hlásky se podařilo udržet na loňské úrovni. Podařilo se získat dotaci na Hlásku, jejíž čtyři čísla byly zaslány pobočkám, tradičně také všem plzeňským gymnáziím a vyměňována za jiné tiskoviny. Konference Dějiny staveb se po 20 letech vlivem pandemie nemoci Covid 19 nemohla uskutečnit. Funkcionářům výboru patří za zajištění chodu Rady poděkování.

Jednatelka Marcela Waldmannová

Zpráva o hospodaření v roce 2020: Zůstatek 54 205,20 Kč. Příjmy: 32 404,28 Kč (na Hlásku od MP 20 000, od poboček na Hlásku 10 320, desátek 2 080, úrok 4,28). Výdaje: 35

Pobočný spolek Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: <http://www.hrad-orlik.cz>.

Zpráva o činnosti v roce 2020: Členové pobočky se scházeli s ohledem na opatření v rámci pandemie v průběhu roku při pořádání akcí na hradě Orlik v omezené míře.

V průběhu roku se zapojovali s dalšími dobrovolníky na Orliku do pomoci při pořádání kulturních akcí a malé údržbě. V předjaří bylo provedeno čištění části příkopů po kácení kůrovcových stromů. V jarním období bylo provedeno snižování části zásypu hradní velké cisterny. Z důvodu medardovských srážek byly zde práce zastaveny, hladina vody nastoupala 6 m. Všem pomocníkům touto cestou ještě jednou moc děkujeme.

Na schůzi dne 2. 7. 2020 bylo schváleno nové vedení a změna názvu v souladu se stanovami. Za novou členkou pobočného spolku byla přijata Věra Lemberková. Za předsedu pobočného spolku byl zvolen Ing. František Kocman, místopředsedou se stal Tomáš Klener, členkou výboru Věra Lemberková, kontrolorem účtů Oldřich Vacek. Hospodář nebyl zvolen.

Do knihovničky byl pobočce věnován sborník Dějiny staveb 2020. Děkujeme tímto kolegům z Plzně za jeho zaslání.

Zpráva o hospodaření v roce 2020:

Zůstatek z r. 2019: 3435,- Kč. Příjmy: 960,- Kč (čl. příspěvky, předplatné Hláška). Výdaje: 689,- Kč (desátek 120, Hláška 360, poštovné, poplatky- 209,-). Zůstatek k 31. 12. 2020: 3706,- Kč.

František Kocman

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Stanislav Pivoňka, Bořetická 4, 628 00 Brno, e-mail: st.piv@seznam.cz.; Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno-Líšeň, e-mail: svehla.pavel@volny.cz.

Zpráva o činnosti v roce 2020. Letošní výroční schůze se ze známých důvodů mohla uskutečnit pouze korespondenčně. Jsme rádi, že se nám v období uvolnění karantény podařilo uskutečnit alespoň dvě vycházky na Boskovice a na pozůstatky naším členem Mgr. J. Štětinou nově objeveného strážního hrádku u Klepačova na Blanensku. Další na zříceniny Kraví Horu, Loučky a Pyšolec musely být odloženy na následující rok. V rámci osobních aktivit pokračoval náš neaktivnější člen Mgr. J. Štětina v průzkumech hradů na Blanensku, především Blanska, Olomučan a Nového Hradu, doplnil a zpracoval stavební vývoj Boskovické zříceniny a v rámci své pracovní činnosti mj. také uspořádal výsledky staršího průzkumu hradu v Kvasicích (okr. Kroměříž), které připravil k publikování v časopisu Průzkumy památek. Ing. arch. P. Šimeček vytvořil sérii kresebných rekonstrukcí stavebních fází zámku ve Štáblovicích u Opavy. Mgr. J. Kovář se v rámci své popularizační činnosti podílel na reportáži pro ČT „Duchové míst: Dobytí Lelekovic“, třech rozhlasových reportážích o Bílé Hoře a sv. Václavovi a napsal několik popularizačních článků pro časopis

„Život v Kristu“. P. S. Pivoňka navštívil hradisko Chocholu, které popsal a pořídil o něm fotodokumentaci a kromě toho uspořádal pro amatérské zájemce o historii přednášku o zřícenině Les Baux v Provinci a velkomoravském hradisku v Mikulčicích. Další o nových zjištěních na Boskovicích musela být kvůli karanténě odložena. V příštím, prozatím nejisté plánovaném roce bychom chtěli navštívit výše zmíněné objekty a kromě toho i výstavu v Muzeu regionu Boskovicka, na jejíž přípravě se Mgr. J. Štětina významnou měrou podílel.

Staňa Pivoňka

Pobočka Praha

V uplynulém roce 2020 vykročil pražský KAS sice již do druhého třicetiletí své existence, je však třeba konstatovat, že díky globálnímu importu z východní rudé despotie nebyl tento krok vůbec šťastný. V lednu a únoru ještě proběhly obvyklé atraktivní přednášky, na nichž nás nezdolný Martin Holý podrobně seznámil s oblastí na dolním a středním toku řeky Nečkar bohatou na hrady, ale pak už zasáhl neviditelný a nemilosrdný virus. Zpackaný boj s ním, vedený neschopnou vládou řízenou prolhaným populistickým finančním gangsterem, zpočátku místy i tragikomický, pokračuje dodnes, kdy už má převážně jen rozměr tragédie. Uzavření všech veřejných budov, všemožné zákazy včetně shromažďování, bohužel od března znemožnily vstup do nám spřízněného Národního archivu. Poté, co musel být navíc zrušen i plánovaný a zajištěný květnový autobusový zájezd do Horních Rakous a účastníkům vráceny vybrané zálohy, přešel pražský KAS do stavu hibernace trvajících dodnes. A tak v průběhu roku byly jen po částech rozdávány a poštou rozesílány Hlásky a zoufale vyhlíženo příslovečné světýlko na konci tunelu, žel dodnes marně.

Zpráva o hospodaření v roce 2020: Počáteční stav pokladny pražské pobočky k 1. 1. 2020 činil 13 696 Kč. Celkové příjmy během kalendářního roku dosáhly výše 5 040 Kč, celkové výdaje pak výše 4 328 Kč. Konečný zůstatek v pokladně tak k 31. 12. 2020 činil 14 408 Kč. Pražská pobočka k dnešnímu dni čítá 56 nuceně spících členů.

**Další informace od poboček
redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.**

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň, Tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz, jaroslav_cerny@centrum.cz.

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihoz@post.cz. Int. stránky pobočky: <http://www.kaszlin.estranky.cz>.

**Uzávěrka dalšího čísla: 10. 6. 2021
(vyjde v první červencové dekádě 2021)**

HLÁŠKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. dubnové dekádě 2021.

Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelíř, Ph.D. (rozumber@post.cz), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz), redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.

Registrováno pod značkou OK Ump 23/1991. 350 výtisků.